

Михайло Коцюбинський «Тіні забутих предків»

Стислий виклад сюжету

Іван був дев'ятнадцятою дитиною в гуцульській родині Палійчуків. Він часто плакав, погано ріс і дивився на маму таким глибоким, розумним зором, що та аж тривожилася — чи не підмінила його нечиста сила. Підрісши, Іванко біг у гори, в ліс, де йому було затишно, добре. У сім років він умів уже знаходити цілюще зілля, розумів, про що співають птахи, знав про арідника (злого духа з народних переказів), лісовиків, веселого чугайстра (міфічну лісову істоту). Незабаром хлопця послали пасти корів. Там він навчився грати на сопілці і все намагався піймати чарівну, невлочиму мелодію, яка йому увесь час чулася.

Насправді сім'я Івана була невелика. З двадцяти дітей вижили лише п'ять, а «решта п'ятнадцять спочило на цвинтарі біля церковці». У хаті часто були неспокій і горе. Брата Олексу роздушило дерево в лісі, а родич Василь, файний веселий хлопець, загинув у бійці з ворожим родом. На храмові свята Палійчуки, вдягнувши найкращий одяг, сідали на коней і їхали до церкви. Одного разу вони зустрілися з ворожим родом Гутенюків. (Палійчуки та Гутенюки здавна ворогували. Ніхто вже не міг точно пригадати, звідки пішла ворожнеча, але й досі всі кипіли злістю й завзяттям.) Почалася бійка. Іванові теж хотілося з кимось битися. Він побачив дівчинку, що тряслася зі страху біля воза, і вдарив її. Дівча побігло, хлопець за нею. Зірвав стрічки та кинув у річку. Тоді дівчинка (на ім'я Марічка) подивилася спідлоба та сказала, що в неї є ще кращі кісники. Потім подумала, дістала довгу цукерку, розділила її навпіл і пригостила Іванка. Хлопця вразила доброта дівчинки. Вони почали розмовляти, і погляд "чорних матових очей" Марічки "м'яко поринав у Іванове серце".

На другий день після бійки помер батько, старий Палійчук. У родині настали тяжкі часи. З думки Івана не йшла Марічка. І він, пасучи корову, якось побачив її. З того часу почалися їхні таємні зустрічі. Так росли вони серед потоків і лісів, чисті та наївні. Але дитинство минуло, Іван "був уже легінь (тобто парубок), стрункий і міцний, як смерічка", Марічка теж стала дівкою на виданні. Зустрічалися вони тепер лише в неділю або на свята десь у лісі, щоб їхні родичі не знали. Марічка любила, як Іванко грав на флюярі (сопілці). Вона ж відповідала йому співанками (піснями), яких знала безліч і складала сама. Між підлітками дуже рано спалахнула любов, і вони стали коханцями вже в 13-літньому віці: «Вона давно вже була Іванкова, ще з тринадцяти літ. Що ж в тому дивного було? Пасучи вівці, бачила часто, як цап перчить козу або баран валує вівці,— все було так просто, природно, відколи світ світом, що жадна нечиста думка не засмітила їй серця».

Марічка часто питала, чи будуть вони у парі назавжди, адже їхні сім'ї ніколи цього не дозволять. Та Іван запевняв, що й питати родичів не буде, бо Марічка мусить бути його. На танцях запрошував її відверто і «наче на злість старині він на танцях вимахував дівкою так, що аж постолі розсідались». Однак усе складалось не так, як гадав Іван. Господарство його руйнувалося, і треба було йти в найми. «Мушу йти в полонину, Марічко,— сумував він задалегідь». Марічка покірливо погоджувалась, хоч їй було дуже сумно. І той сум виливала у співанках: «Ізгадай мні, мій миленький, Два рази на днину. А я тебе ізгадаю Сім раз на годину». Вона втішала сама себе, що обов'язково буде дивитися на гори, то, може, й побачить його: «Як будуть мряки сідати на гори, я

сяду та й собі заплачу, що не видно, де пробуває милий. А як в погожу річку зазоріє небо, я буду дивитись, котра зірка над полонинкою — тому бачить Іванко... Тільки співати залишу».

Теплим весняним ранком Іван піднявся на полонину, де разом із іншими пастухами повинен був доглядати худобу, що її зганяли на літо з різних сіл. Кожен мав свої обов'язки: один підтримував вогнище, інші пасли, доїли овець, а ватаг "священнодіяв" над головками овечого сиру. Дні за днями проходили в щоденній праці. Іван часто згадував Марічку, її пісні. Коли захворів Микола (чоловік, який доглядав за вогнищем), Іванові доручили виконувати його роботу. Уночі юнакові снилися погані сні, в яких він ніяк не міг зустрітися з коханою. Одного разу Іванові почувся голос Марічки так, ніби вона його кликала. Він побіг на голос і зупинився перед прірвою. Працював Іван на полонині, аж поки хазяї не розібрали худобу на зиму.

Недаремно Іван поспішав з полонини: він не застав Марічки живою. Несподівано почалася на Черемоші повінь. Вода підхопила дівчину, понесла, кинула на водопад. Люди це бачили, чули крики, але врятувати не могли. Іван не повірив у смерть коханої, пішов шукати Марічку берегом, але не знайшов. Став блукати лісами, не тямлячи себе з туги. З'явився у селі тільки через шість років — худий, зчорнілий і постарілий, але спокійний. Через рік умовили його одружитися, бо треба ж було газдувати (хазяйнувати).

Іван одружився з Палагнуою: «Його Палагна була з багацького роду, фудульна [горда, пихата, зарозуміла], здорова дівка, з грубим голосом й властою шиєю». Але господиня була добра, допомагала чоловікові у щоденних турботах. Іван весь час проводив біля худоби, думав тільки про неї і дбав, лише інколи згадував Марічку і тоді пропадав. Жінка сердилася, та чоловік відчував провину лише перед худобою. На Святвечір готували, за традицією, дванадцять страв, пригощали спочатку худобу, потім відганяли ворожі сили. Коли сідали вечеряти, Іванові здавалося, що за плечима стоїть Марічка й плаче.

Якось Палагна вирішила поворожити. Пішла голою на царинку, стала ворожити й раптом відчула, що на неї хтось дивиться. Це був сусіда, мольфар Юра — «чарівник і планетник». Спочатку не могла й поворухнутись, а потім відчула злість, що пропало ворожіння. Про сусіду Юру сказано, що він був надзвичайно могутнім чарівником, з надзвичайними магічними здібностями: «Він був як бог, знаючий і сильний, той градусник і мольфар [злий дух, чаклун]. У своїх дужих руках тримав сили небесні й земні, смерть і життя, здоров'я маржинки (худоби) й людини, його боялись, але потребували всі». Палагна боялася мольфара і разом із тим цікавилася ним, бо він видавався їй набагато кращим за чоловіка, котрий тільки журився, худнув і байдужів до всього. Одного разу Палагна, наглядаючи корів у лісі, побачила, що насувається хмара з градом. Потім помітила чоловіка, що дерся на скелю. Це був Юра. Він став, підняв до хмари ціпок і почав її проганяти. Хмара послухалася й пішла геть, а Палагна прибігла до чарівника з радістю та стала його "любаскою" (коханкою).

Усі говорили про Палагну та Юру, та Іван був до того байдужий. Жінка розцвітала та веселилася, а він нидів і сохнув. Одного разу під час бійки Юра ледве не вбив Івана, але їх розборонили, і все залишилося, як і було. Іван худнув, втратив апетит (здогадуємося, що на нього так діяли чари Юри та туга за загиблою Марічкою). Одного разу він побачив, як Юра разом із Палагнуою ворожать проти

нього: на обійсті в Юри мольфар тримав перед Палагнуо глиняну ляльку і тикав у її пальцями, примовляючи: «Б'ю кілок тут,— шептав зловісно, — і сохнуть руки та й ноги. В живіт — карається на живіт; не годен їсти...» Іван зрозумів, що то вони проти нього змовляються, схотів убити обох на місці, але раптом замість злості на нього зійшли спустошення і байдужість. Він пішов, не знаючи куди. Блукав горами, долами. Нарешті побачив, що сидить над рікою, яка забрала в нього Марічку.

Одного разу Іван прокинувся від того, що його начебто будила Марічка й гукала за собою. Він пішов за нею, хоча здогадувався, що то не його дівчина, а нявка (міфічна лісова дівчина, в котрої в спині діра, через яку видно всі нутрощі; ці істоти з'являлися у вигляді людей та заманювали своїх жертв у різні пастки). Дівчина, удаючи Марічку, нагадала йому усі їхні зустрічі, забави, співанки, гарячі обійми й розлуку. Дійшовши до галявинки, «Марічка» здригнулася і щезла. Іван розпалив ватру, і до нього, замість дівчини, прийшов чугайстир — добрий лісовий дух, який боронив людей від нявок: де їх зустрічав, одразу роздирав. Іван злякався, що він розірве й Марічку-нявку, що була тут десь поблизу, тому став розмовляти з чугайстром, навіть пішов на його прохання у танок. Чугайстир, утомившись, пішов, а Іван знову захотів побачити «Марічку». Почувши її голос, побіг і впав у провалля. Лець живого на другий день його знайшли пастухи. Від отриманих травм Іван невдовзі помер.

Сумна трембіта сповістила про смерть. Палагна, як годилося, добре плакала та голосила. Зібралось чимало людей, щоб провести обряд прощання з Іваном. Потім почувся шум, штовханина. Чи не багато вже суму мала душа? Залунав жіночий сміх і розпочалися забави, «аж на грудях у померлого забряжчали мідні гроші, скинуті добрими душами на перевіз».